

ELS NOSTRES AUTORS § BIBLIOTECA JOSEP LOZANO

Ofidi

JOSEP LOZANO

Ben bé no sé per què comence a escriure aquestes anotacions, aquesta recapitulació de fets reals, i alhora insòlits, que han esdevingut una mena de parany en la meua caòtica memòria.

Crec que les redacte per compondre el quadern de bitàcola del meu futur a la deriva, amb l'esperança que la disciplina que m'imposarà l'escriptura ordene, de forma coherent, aquest desordre d'idees que burxa i nafra el meu cervell.

Les compile com una espècie d'expurgació, amb la ferma voluntat d'alliberar-me'n o, si més no, de comprendre les meues innombrables flaqueses. I perquè no vull renunciar, abans que tot es perda en el no-res, al plaer que recobra la nostàlgia.

O potser només les escric per venjar-me, cegament, amb la força misteriosa dels mots.

He de confessar que els rèptils, i més en concret el subordre dels ofidis, han tingut un paper molt important, i fins i tot decisiu, en el transcurs de la meua vida. És a dir, en el pòsit de rutines, experiències i coneixements que han conformat el meu caràcter i les pautes de la meua conducta. Ja que la presència d'aquests animals va ser un fet bastant quotidià durant tota la meua infantesa i també en la meua adolescència. Vaig conèixer primer l'esbufec de la serp que els miols del gat o els lladrucs d'un gos.

I aquesta peculiar circumstància que em va pertocar de viure per sort, o potser per infortuni, té una explicació ben simple i és la següent:

Encara que aquestes sigil·loses criatures inspiren en una gran part dels humans reaccions d'esglai, aversió o repugnància, com sembla que era el cas del pare, i també de Juan Nepomuceno, el meu avi matern, crec que la mare apreciava els ofidis amb una estima total i absoluta, sense rebutjar-ne cap, talment com si fossen éssers propicis a l'essència del seu existir o un complement necessari per al fet de viure. A més, entre els dots que podia desplegar la mare, s'hi trobava la seua gran aptitud en la difícil mestria d'ensinistrar-les; les tractava amb tanta deferència i discreció que, només ara, al cap de molts anys, he comprés el significat de les actituds d'algunes persones envers ella, actituds que, aleshores, no arribava a explicar-me. I era que molta gent, en veure com adreçava i es comportava amb els ofidis, intentaven descobrir en aquella conducta alguna cosa més que un estricte i simple sentiment de simpatia envers aquests animals, és a dir, els indicis d'un afecte personal, intens, pregon.

Fins al punt que jo, potser a causa dels meus pocs anys o pel gran afecte que sentia per ella, vaig viure fins

ben passada la pubertat ignorant l'abast d'aquella seua anòmala inclinació per les serps.

Recorde que, quan tenia sis anys, crec que la mare estimava un exemplar de l'espècie anomenada *Anguis fragilis*, també coneguda popularment sota la denominació de «serp de vidre», al qual havia posat el nom asteca de Coatl, perquè l'havia comprat un divendres, el cinqué dia de la setmana. I que aquella bestiola vulgar, viscosa i insignificant, de color gris, amb unes taques blavoses sobre el llom, que no arribava als trenta centímetres de llargària, ocupava un lloc molt especial en l'àmbit de les seues preferències.

Coatl era una serp mascle, un mascle irritable, molt susceptible, perquè, a vegades, només de pressentir el més mínim perill o que a ell li ho semblàs –sobretot si era prop de la mare–, s'engallia davant teu, en una artificiosa tibantor amb el cap redreçat, et mirava fixament, com si et volgués atacar per defensar-se o per defensar-la o estigués gelós de la meua possible rivalitat, tot i ser un animaló ben fràgil i completament inofensiu.

Em ve a la pensa que aleshores hi havia una situació que no podia suportar. Era el fet de veure'l lliscant, enjogassat i segur, entre les mans de la mare perquè jo ja intuïa, encara que estava ben lluny de saber-ne la causa, que Coatl prefigurava una ambigua i futura amenaça.

He de reconèixer que odiava aquell ofidi. El detestava amb totes les meues forces. M'encenia d'indignació que un ésser tan petit, i amb la seua ridícula aparença, pogués ser estimat per ella, a qui volia exclusivament per a mi sol, sense compartir-la amb ningú; i tant em feia que fos cosa, bestiola o persona.

Després, amb el pas del temps, els gusts de la meua progenitora van canviar, i va preferir voltar-se d'exemplars molt més grans, d'espècimens d'altres mides i vestidures.

Tanmateix, cal precisar que l'afecció que la mare sentia pels ofidis, que jo gosaria qualificar d'atàvica, a pesar

de ser una mica difícil d'escatir, no era tan singular, ni tan estranya, com puga semblar a primera vista.

Per exemple, el doctor C. J. Jung, al seu llibre *Man and his symbols*, esmenta el fet que certes tribus primitives, com els nyanga del Congo, creuen que l'home té una ànima dual o múltiple, que en determinades circumstàncies pot passar a un animal, a un vegetal, a un mineral o viceversa; i que en aquesta circumstància s'estableix una mena de relació, de vincle o de trasbals fraternal, entre l'home i un dels tres grans regnes de la naturalesa.

Estic convençut que el cas de la mare era pròxim al referit pel doctor Jung, però no pas el mateix.

Amb tot, i abans d'anar més endavant en la relació dels fets, m'agradaria informar-te sobre alguns antecedents de la meua família.

Del pare de la mare, el meu avi Juan Nepomuceno, a qui no vaig conèixer, no tinc gaire referències, sinó tota una sèrie de dades i fets que em ballen pel cap com si els hagués apresos d'un manual d'història o d'un llibre de miscel·lànies; contalla que a vegades, amb tocs d'entusiasme èpic, m'explicava la mare o, amb l'aire incert d'una llunyana tristesa, la benvolguda àvia Leonora, la seua muller.

Juan Nepomuceno Galindo, que aquests eren el nom i els cognoms del meu avi, nasqué a l'estat mexicà de Durango, en un llogaret anomenat Magistral.

Durant la seua infantesa va viure a Tampico i a Cuernavaca, i sembla que, essent encara molt jove, tingué una *tienda de raya* en una hisenda de l'estat de Campeche i després una *casa de enganche* a la ciutat de Mèxic, en el carrer de la Magnòlia, des d'on enviava *peonaje* a finques agrícoles de Tabasco, Yucatán i el Valle Nacional d'Oaxaca, amb unes condicions contractuals que vorejaven l'esclavatge més miserable.

Fou sergent dels Rurals de l'Estat. Havia format part de l'*acordada* de Cananea, en la repressió contra els treballadors de la vaga de 1906. I va ser un grapat d'anys la mà dreta, i armada, del *Jefe Político* d'Hermosillo durant el règim de Porfirio Díaz. De més a més, tenia molt bones relacions amb els responsables de la societat minera ianqui Consolidated Cooper Co. Un brillant historial.

Sembla que li agradava el ciclisme; contar *calembures*, escenificant-los d'una manera grotesca; muntar cavalls ben braus i llegir literatura eròtica («amb secrets de *boudoir* i espasmes d'alcova»), i també els espectacles, tenia vertadera passió per les galleres, els bous, el circ i el teatre, especialment per les revistes musicals de *variétés*: la Rostow ballant *cake walk* lleugera de malles, «fent

contorsions perverses i postures pecaminoses, tan llunyanes del bell hel·lenisme, que depassaven el límit de tota decència», com em comentava l'àvia Leonora, amb un deix de picant sarcasme.

Va conèixer l'àvia a Mèxic, l'any 1880, quan aquesta anava a passeig, agafada de bracet de la tia Hortènsia, per l'avinguda de Plateros.

Van festejar dos anys.

El dia de la seua declaració d'amor les va convidar, tia i neboda, a una funció de màgia, quadres musicals, hipnotisme i jocs malabars que passaven al circ Orri. Nepomuceno comprà per a l'ocasió tres entrades de platea, de primera fila, que li costaren quaranta cents cadascuna: un preu bastant considerable, en aquells anys, per una localitat.

En un dels primers números de la susdita representació va actuar, abillat a l'usatge de l'Índia, Hady Ben Soliman el Faquir, qui primer, amb una agulla de fer calça, es punxà els braços i el tou de les cames, i després, amb un alfange, es feria l'abdomen; mentre una llefiscosa colobra se li enroscava pel coll i li mossegava, amb desgana, els artells de la mà esquerra.

Seguidament vingué el número del gran prestidigitador Onxofroff que, en eixir a la pista, demanà al públic un voluntari o voluntària que volgués prestar-se a les arts d'hipnotisme. La tia Hortènsia, que era una dona molt decidida, s'hi oferí tota resolta a experimentar noves emocions.

Durant el breu estat d'hipnosi, el mag va fer-li experimentar una ardència que l'abrusava; més tard començà a tremolar de fred i després tornà a sentir la cremor de la flama, fins al punt que va despertar-se obrint uns ulls com a plats i cridant com una boja que el circ s'incendiava. Cosa que va esglaiar bona part dels espectadors, i entre ells l'àvia Leonora que, aterrida, va prendre la mà a Juan Nepomuceno.

Ell ja no li la va soltar fins que no s'acabà la funció.

El número següent va ser un concert de Ricardo Bell i família, els quals, amb guitarres, mandolines i violins, tocaren un popurri de la Mascota; i més tard, només amb *marimbres*, la peça que fou decisiva per als seus sentiments: «Amar és la vida». En acabar-se la cançó, com en una novel·la romàntica, Leonora va estrényer la mà de Juan amb fermesa, i des d'aquell dia la seua vida va quedar unida a la d'ell.

També em contava la *cogida* de Rodolfo Gaona, que tots dos presenciaren a la plaça de bous de Puebla, el dia 13 de desembre de 1908, en què una de les banyes del brau que es torejava va penetrar el cos del torero més de vint centímetres.

No sé per quina raó deixaren la ciutat de Mèxic, ni tampoc les circumstàncies exactes que el decidiren a fixar la seua residència a l'estat de Sonora i en un lloc ben acostat a la frontera ianqui. Crec que estava complicat en l'obscura mort del fill d'un senador d'Aguascalientes. D'altra banda, quan preguntava a l'àvia què els havia fet deixar la capital federal, em responia enigmàtica:

—Un hijo de la chingada le quiso florear la hembra, y tuvo que madrugarle.

Però no vaig saber mai si la dona de la disputa havia estat ella.

El cert és que allí, als estats mexicans del nord, Juan Nepomuceno va fer bastants diners; cosa que, per altra banda, constituïa el principal objectiu de la seua vida.

Ma mare, Severina Galindo Pahoner, va nèixer al ranxo que els avis tenien al nord de Cananea, en l'estat de Sonora, prop de la frontera mexicana amb els Estats Units.

I d'una de les possibles claus de la seua existència, me'n féu sabedor Candelària, l'índia iaquí que va ser minyona de la meua família des de l'edat dels dotze anys fins que va morir de vella a la nostra casa de Los Angeles.

Era filla d'un *maistro* del llinatge de Cajeme, el cabdill iaquí que es rebel·là contra els mexicans l'any 1885, tot i que no sé quin vincle de parentiu tenia amb ell.

A Candelària l'havia salvada d'una mort segura el meu avi, Juan Nepomuceno, que formava part de la tropa del general Otero quan, el 17 de març de 1882, tres anys abans de la rebel·lió, aquest militar dirigia la matança de Navajoa.

Els fets succeïren, si fa no fa, de la següent manera: després del carnatge sobre els indis vençuts, i de saquejar les escasses propietats de les víctimes, els soldats ho festejaren emborratxant-se. El meu avi, i tres soldats de la seua companyia, van celebrar-ho trincant rondes de *sotol* en una cantina de mala mort, a la qual havien posat un nom ben bufó: *Los olvidados del destino*.

Al cap d'una bona estona, quan Nepomuceno tenia la bufeta de l'orina plena del beure, just en el punt dolç de l'eufòria etílica, se n'anà a pixar a la rebotiga del local; i com que en algunes coses era molt mirat (en altres no gens), ho va voler fer en un racó, arrecerat per bocois de beguda i uns costals de dacsà. Però mentre es descordava els botons de la bragueta s'adonà que, dessota un munt de *sarapes* vells, dos dits a tocar de les seues botes, s'hi removia alguna cosa viva. Sense pensar-s'ho gaire

apartà aquells pellingots i hi va trobar una nena índia desnerida, acanyada, vulnerable, de cames tremoloses i ulls de nina que, en rebre la seua retina la llum amelada de la tarda, va corrugar les celles; tenia uns sis anys i tota la por del món dins de la pell. El seu cos esquifit sostenia un caparró de cabells negres, lluents. Anava coberta amb una *saraza* florejada i bruta, i calçada amb uns *huaraches* completament tronats. La criatura, amb els ulls temorosos i el ventre inflat per la fam i les necessitats, premia, tota nerviosa, un *camote* amb les dues mans: era Candelària.

Aleshores es miraren tots dos de fit a fit, amb una gran expectació. Fins que el meu avi, amb un pet com el d'un cadirer, absolutament pitof, obrí els ulls ben oberts, va escurar-se la gargamella soltant un estrany aliret i va cloure les parpelles ràpidament, com si hagués contemplat una aparició desagradable. Després féu un ronc esgarip per aclarir-se la veu i tornà a mirar la noieta durant una breu estona. La criatura es posà dempeus. Acte seguit, l'avi s'acostà l'índex a la boca tot esbossant un somriure, li va ordenar:

–Xisttt! *Calladita y en su lugar descanso.*

Candelària no desplegà els llavis i va continuar servant silenci, mirant-lo amb una gran tendresa. Aleshores, Nepomuceno va tornar-la a embolicar amb aquells brutíssims parracs i la va deixar on l'havia trobada.

Tanmateix, aquell esguard de desempar li havia tocat la fibra sensible. Perquè més tard, de bon matí, quan tota la milícia dormia com un soc la borratxada, féu la bona acció d'anar a buscar-la.

L'anà a cercar amb el seu cavall alatzà, que responia afectuós al nom d'Arrogante. Un exemplar ancut, *bronco*, però molt dòcil al fre quan ell el muntava, que havia comprat a un brigada del presidi de Belem.

Segons em contava Leonora, es tractava d'un corser de bona alçària, color canyella en rama, d'ampullosa anadura i «bona bragada». Amb un detall que encara

el feia més entranyable per al meu avi. Era un animal estelat: lluïa una clapa de pèl blanc sobre el front que semblava una estrella contrafeta.

Aleshores, el meu avi va deixar el cavall al carrer, nugat als ferros d'una finestra, i entrà en la cantina a la sorda, sense fer soroll, tot evitant el grinyol de la porta. Era de nit, ben fosc. Sigil·losament, va traure Candelària feta un fardell i una vegada fora, tot mostrant-li l'animal, li preguntà:

–*¿Quiéres montar mi Arrogante, alondrita de pradera?*

La nina se'l va mirar atorrollada. Però l'avi va veure que aquells ullets trists, suplicants, el miraven com si fos l'àncora de la salvació.

–*Vendrás conmigo a mi casa* –va dir-li sentencios el meu avi–. *Agárrate fuerte de mi cinto. ¡Monta conmigo, chamaquita!*

Aquesta vegada la criatura tampoc no li va respondre ni que sí ni que no, però com que qui calla atorga, Nepomuceno prengué aquella fràgil nineta iaqui d'un grapat i la va asseure darrere de la sella de muntar, espaterrada sobre el llom del corser, gairebé tocant la gropa.

Tan bon punt muntaren, Nepomuceno, amb destresa i sense pensar-s'ho gaire, va alzinar amb un moviment enèrgic el cavall, que, segur del seu ímpetu, es va redreçar sobre les potes de darrere, mentre ella s'agafava amb fermesa de la canana. Després l'animal féu un cop de pernes i va sortir a tota brida, com si fugís del dimoni. Mentre, un petit gos negre els bordava furiós plantat al mig del carrer, tot volent-los detenir.

Eixiren del poble al rompent de l'alba. Començaven a pintar les primeres albors.

Segurament pel camí, Nepomuceno, ja completament seré, reflexionà sobre el que volia fer amb aquella noieta índia i canvià de parer, perquè, en passar per Guaymas, va resoldre de deixar-la a càrrec de les religioses josefines del pare Villaseca, que regentaven en aquell poble una mena d'asil d'infants desemparats. Decisió

que podria interpretar-se com un acte de filantropia encomiable. Atés que l'avi no era gaire amant de les bones obres, ni el podien distingir pels seus actes humanitaris. Encara més, compartia aquella opinió sobre els indis, de vegades tan generalitzada, de considerar-los «*flojos, borrachos y ladrones*», sense fer distincions de nació, sexe o edat.

L'endemà al matí, les bondadoses Filles de sant Josep batejaren la menuda amb el càlid nom de Candelària, que també vol dir Purificació.